

УДК 821.161.2

DOI 10.31654/2520-6966-2018-11f-93-118-124

А. Л. Старунова

старший викладач кафедри українознавства

Одеської державної академії будівництва та архітектури

Культура української фахової мови. Види і жанри професійного спілкування

У статті мова йде про те, що культура української фахової мови – це галузь мовознавства, що вивчає утвердження, кодифікацію норм на всіх мовних рівнях. Точність, логічність, змістовність і доречність мови професіонала робить його мову висококультурною, бездоганною і зразковою. Володіння культурою мовлення – важлива умова успіху у фаховому зростанні. Видами і жанрами української мови є: ділова і звітня доповідь, промова, мітингова промова, ділова промова, ювілейна промова.

Основними аспектами вияву культури фахового мовлення є нормативність, адекватність, естетичність, поліфункціональність. Дано практичні поради щодо підвищення особистої культури мовлення.

Ключові слова: мова професії, культура мовлення, мовні норми, правильність, логічність, змістовність, поліфункціональність, кодифікація мовних норм, лексикологія, словотвір, стилістика, наукові критерії, мовна політика, мовна система, аспекти вияву фахового мовлення, якісні комунікативні ознаки культури мовлення, вербальне і невербальне спілкування.

Мова і культура перебувають в одній поняттєвій площині і як духовні вартості органічно пов'язані між собою. Слово культура (від лат. cultura – догляд, освіта, розвиток) означає сукупність матеріальних і духовних цінностей, які створило людство протягом своєї історії. Мова – це прояв культури. "Мова утримує в одному духовному полі національної культури усіх представників певного народу і на його території, і за її межами. Вона цементує всі явища культури, є їх концентрованим виявом" [1, с. 85]. Плекаючи мову, дбаючи про її розвиток, оберігаючи її самотність, ми зберігаємо національну культуру.

Культура мови – галузь мовознавства, що займається утвердженням (кодифікацією) норм на всіх мовних рівнях. Використовуючи відомості історії української літературної мови, граматики, лексикології, словотвору, стилістики, культура мови виробляє наукові критерії в оцінюванні мовних явищ, виявляє тенденції розвитку мовної системи, проводить цілеспрямовану мовну політику, сприяє втіленню норм у

мовну практику. Культура фахової мови має регульовальну функцію, адже пропагує нормативність, забезпечує стабільність, рівновагу мови, хоча водночас живить її, оновлює.

Видами і жанрами української фахової мови є: ділова доповідь, що містить виклад певних питань із висновками та пропозиціями. Інформація, що міститься у доповіді, розрахована на підготовлену аудиторію. Максимальний результат буде досягнуто, якщо учасники зібрання будуть завчасно ознайомлені з текстом доповіді. Тоді можна очікувати активного обговорювання, аргументованої критики, ухвали, доповнень. Звітна доповідь містить об'єктивно висвітлені факти та реалії за певний період життя і діяльності керівника, організації, установи тощо. У процесі підготовки до звітної доповіді доповідач мусить чітко окреслити мету, характер, завдання, до кожного положення дібрати аргументовані факти, вивірені цифри, переконливі приклади, цитати. Варто укласти загальний план й усі положення та частини пов'язати в одну струнку систему викладу. Промова – це усний виступ для висвітлення певної інформації та впливу на розум, почуття та волю слухачів логічною стрункістю тексту, емоційною насиченістю та вольовими імпульсами мовця. Із промовою виступають на мітингах, масових зібраннях на честь певної події, ювілею тощо. Мітингова промова виголошується на актуальну тему й стосується суспільно значущої проблеми, яка хвилює широкий загал. Цей короткий, емоційний виступ розрахований на безпосереднє сприймання слухачів. Успішність мітингової промови залежить від індивідуального стилю оратора, його вміння доречно використовувати весь арсенал вербальних і невербальних засобів спілкування та майстерності імпровізувати залежно від реакції аудиторії. Діловій промові притаманні лаконізм, критичність спрямування, полемічність та аргументованість викладених у ній фактів. На відміну від мітингової, ділова промова зорієнтована на логічне вираження, а не на емоційно схвильоване сприйняття слухача. Ювілейна промова присвячується певній даті, пов'язаній з ушануванням окремої людини, колективу, урочистостям на честь події з життя та діяльності організації, установи, закладу тощо. Форма та зміст ювілейної промови мають бути морально та етично виражені промовцем, щоб не образити ні ювіляра, ні його близьких, ні слухачів. Лекція – форма пропаганди, передавання, роз'яснення суто наукових, науково-навчальних, науково-популярних та інших знань шляхом усного викладання навчального матеріалу, наукової теми, що має систематичний характер [2, с.171].

Культура мови невіддільна від практичної стилістики, яка досліджує і визначає оптимальність вибору тих чи інших мовних одиниць залежно від мети і ситуації мовлення.

Культура фахового мовлення передбачає дотримання мовних норм вимови, наголосу, слововживання і побудови висловів, точність, ясність, чистоту, логічну стрункність, багатство і доречність мовлення, а також дотримання правил мовленнєвого етикету.

Виділяють такі основні аспекти вияву культури фахового мовлення: нормативність (дотримання усіх правил усного і писемного мовлення); адекватність (точність висловлювань, ясність і зрозумілість мовлення); естетичність (використання експресивно-стилістичних засобів мови, які роблять мовлення багатим і виразним); поліфункціональність (забезпечення застосування мови у різних сферах життєдіяльності).

Висока культура мовлення фахівців різних галузей означає досконале володіння літературною мовою у процесі спілкування та мовленнєву майстерність. Основними якісними комунікативними ознаками культури мовлення є правильність, точність, логічність, змістовність, доречність, багатство, виразність, чистота.

Правильність – одна з визначальних ознак культури мовлення фахівців. Мова має свої закони розвитку, які відображаються у мовних нормах. Вільно володіти мовою означає засвоїти літературні норми, які діють у мовній системі. До них належать правильна вимова звуків і звукових комплексів, правила наголошування слів, лексико-фразеологічна, граматична, стилістична нормативність, написання відповідно до правописних і пунктуаційних норм.

Про деяких людей кажуть, що вони мають чуття мови. "Чуття мови" означає наявність природних, вроджених здібностей до мови, вміння відчувати правильність чи неправильність слова, вислову, граматичної форми. Це чуття можна виховати в собі тільки одним шляхом – удосконалюючи власне мовлення [3, с. 373].

Точність пов'язується з ясністю мислення, а також зі знанням предмета мовлення і значення слова. Уміння оформляти і виражати думки адекватно зумовлюється знанням об'єктивної дійсності, постійним прагненням пізнавати реальний світ, а також знанням мови. Мовлення буде точним, якщо вжиті слова повністю відповідатимуть усталеним у цей період розвитку мови їхнім лексичним значенням. Точність досягається не лише на лексико-семантичному рівні, вона тісно пов'язана з граматичним (особливо синтаксичним) рівнем.

Точність мовлення залежить від інтелектуального рівня мовця, знання свого фаху, багатства його активного словникового запасу, ерудиції, володіння логікою думки, законами її мовного вираження.

Точність у різних стилях мови виявляється по-різному. У науковому – це одна з найперших вимог до тексту, до вживання термінів.

Логічність. Дотримання цієї ознаки культури фахового мовлення означає логічно правильне мовлення, розумне, послідовне, у якому

є внутрішня закономірність, яке відповідає законам логіки і ґрунтується на знаннях об'єктивної реальної дійсності.

Правильні, конструктивні думки і добре знання мови породжують логічно правильне мовлення.

Розрізняють предметну логічність, що полягає у відповідності смислових зв'язків і відношень одиниць мови у мовленні зв'язкам і відношенням, що існують між предметами і явищами об'єктивної дійсності, і понятійну логічність, яка є відображенням структури логічної думки і логічного її розвитку в семантичних зв'язках елементів мови у мовленні. Якщо в казкових і фантастичних текстах можна обійтися без предметної логічності, то понятійна логічність є завжди.

Логічність – поняття загальномовне. Це ознака кожного функціонального стилю. У науковому стилі суворо дотримуються логіки викладу, вона "відкрита", адже ми простежуємо хід пізнавальної діяльності мовця і процес пошуку істини.

Змістовність мовлення передбачає глибоке осмислення теми й головної думки висловлювання, докладне ознайомлення з різнобічною інформацією з цієї теми, вміння добирати потрібний матеріал та підпорядковувати його обраній темі, а також повноту розкриття теми.

Доречність. Це такий добір мовних засобів, що відповідає змістові, характерові, експресії, меті повідомлення. Доречність мовлення – це врахування ситуації мовлення, комунікативних завдань, складу слухачів (читачів), їхнього стану, настрою, зацікавлень.

Багатство. Показник багатства мовлення – великий обсяг активного словника, різноманітність уживаних морфологічних форм, синтаксичних конструкцій. Звичайна людина використовує близько 3 тисяч слів, добре освічена – 6–9 тисяч слів, хоча розуміє в десять разів більше.

Виразність. Ця невід'ємна частина культури мовлення означає використання невичерпних ресурсів виражальних засобів української мови і лежить в основі мистецтва володіння словом. Виразність мовлення забезпечується виразністю дикції і чіткістю вимови. Великою мірою – це вміння застосовувати виражальні засоби звукового мовлення: логічний наголос, видозміни голосу, паузи, емоційну тональність, що передає настрій, оцінку, викликає потрібне сприйняття. Технічні чинники виразності – дихання, інтонація, темп, жест, міміка. Виразність мовлення – це "душа" мовлення, засіб самовираження.

Чистота. Мова тоді буде чистою, коли буде правильно звучати, коли вживатимуться тільки літературно-нормативні слова і словосполучення, будуть правильні граматичні форми.

До виділених комунікативних ознак можна додати й інші, що свідчать про високий рівень культури, бездоганність і зразковість

мовлення, уміння використовувати дар слова з усією повнотою: достатність, стислість, чіткість, нестандартність, емоційність, різноманітність, внутрішня істинність, вагомість, щирість та ін.

Володіння культурою мовлення – важлива умова успіху у навчанні, праці, складова психології бізнесу. Високу культуру мовлення можна вважати найбільш надійною опорою та рекомендацією для фахового зростання.

Усі шляхи підвищення особистої культури фахівців мовлення передбачають тільки наполегливу і самовіддану працю. Їх можна визначити як тверді принципи і як звичайні практичні поради: свідомо і відповідально ставитися до слова; стежити за своїм мовленням, аналізувати його, контролювати слововживання, у разі потреби перевіряти за відповідним словником. Навчитися чути себе, таким чином виробляти чуття правильного мовлення; створити настанову на оволодіння нормами української літературної мови, на удосконалення знань. Для цього звертатися до правопису, посібників, довідників, учитися самостійно, стежити за змінами норм; активно пізнавати світ, культуру, розвивати здібності до наук – це підвищує інтелектуальний рівень особистості і віддзеркалюється у мовленні; удосконалювати фахове мовлення. Для цього читати фахову літературу (наукові статті, фахові газети і журнали), постійно користуватися спеціальними енциклопедичними і термінологічними словниками, набувати практики публічних виступів із фахової тематики (використовувати нагоду виступити з рефератом чи з доповіддю на наукових конференціях); прислухатися до живого слова високих авторитетів на сцені, на трибуні, за кафедрою, у храмі та в інших сферах і наслідувати найкращі зразки; не піддаватися впливам "модних" тенденцій, аби прикрасити мовлення екзотичним чужомовним словом, "демократизувати" жаргонізмом; уникати мовної агресії; намагатися не впадати в крайнощі – не бути ні сором'язливим маломовним мовчуном, ні велемовним самовпевненим балакуном, а говорити тільки тоді, коли є що сказати [4, с. 535].

Практичні поради щодо підвищення особистої культури мовлення: свідомо й відповідально ставитися до слова; стежити за своїм мовленням, аналізувати його, контролювати слововживання, у разі потреби перевіряти за відповідним словником; створити настанову на оволодіння нормами української літературної мови, на удосконалення знань (для цього звертатися до правопису, посібників, довідників, учитися самостійно, стежити за змінами норм); читати художню літературу – джерело збагачення мовлення, записувати цікаві думки майстрів слова, вчити напам'ять афоризми, вірші (таким чином можна збагатити лексичний запас, пізнати красу й силу слова, його

змістові тонкощі, набути досвіду образно-стилістичного слововживання); оволодівати жанрами функціональних стилів (потрібно однаково добре вміти написати вітальну листівку, заяву, доручення, лист для електронної пошти, підготувати науковий реферат чи публічний виступ); активно пізнавати світ, культуру, розвивати здібності до науки – це підвищує інтелектуальний рівень особистості й віддзеркалюється в мовленні; удосконалювати фахове мовлення (читати наукові статті, фахові газети і журнали, постійно користуватися спеціальними енциклопедичними і термінологічними словниками, набувати практики публічних виступів з фахової тематики, використовуючи нагоду виступити з рефератом чи з доповіддю на студентській науковій конференції).

Основою поділу професійного спілкування на види є ступінь участі у ньому мови (мовного коду). За цією ознакою професійне спілкування поділяють на вербальне і невербальне.

Вербальне (лат. *verbum* – слово) спілкування – це усне, словесне спілкування, учасники якого обмінюються висловлюваннями щодо предмета спілкування.

Невербальне спілкування – це обмін інформацією між людьми за допомогою комунікативних елементів (жестів, міміки, виразу очей, постави та ін.), які разом із засобами мови забезпечують створення, передавання і сприйняття повідомлень.

Невербальні компоненти спілкування. Невербальне спілкування супроводжує й доповнює мову, відображаючи зміст висловленого або сприйнятого. Інформація передається невербальними засобами, які сприймаються різними сенсорними системами: зором, слухом, тактильними відчуттями тощо.

Література

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів: Світ, 1990. 232 с.
2. Власенко Л. А. Фахова українська мова: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 272 с.
3. Гриценко Т. Б. Українська мова та культура мовлення: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 536 с.
4. Культура фахового мовлення: навчальний посібник / за ред. Н. Д. Бабич. Чернівці: Книги XXI, 2005. 572 с.
5. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови: навч. посіб. Київ: ВЦ "Академія", 2007. 360 с. (Альма-матер).

References

1. Babich N. D. Fundamentals of the Culture of Speech. Lviv: Svit, 1990. 232 p.
2. Vlasenko L.A. Professional Ukrainian Language: Educational Manual. K.; Center for Educational Literature, 2008. 272 p.

3. Gritsenko T.B. Ukrainian Language and Culture of Speech: Educational Manual. K.: Center for Educational Literature, 2003. 536 p.

4. Culture of Professional Broadcasting: Educational Manual / Edit. by N.D. Babich. Chernivtsi: Books XXI, 2005. 572 p.

5. Matsko L.I., Kravets LV Culture of the Ukrainian Professional Language: Educational Manual. K: VT "Akademiya", 2007. 360p. (Alma Mater)

А. Л. Старунова

старший преподаватель кафедры украиноведения Одесской государственной академии строительства и архитектуры

Культура украинского профессионального языка. Виды и жанры профессионального общения

В статье речь идет о том, что культура украинского языка (по профессиональному направлению) – это раздел языкознания, который изучает кодификацию норм украинского языка на всех языковых уровнях. Точность, логичность, содержательность языка профессионала делает его речь высококультурной, безупречной и образцовой. Владение культурой речи – важнейшее условие успеха в профессиональном росте. Видами и жанрами украинского языка являются: деловой и отчетный доклад, выступление, митинговое выступление, деловое выступление, юбилейное выступление. Основными аспектами проявления культуры языка специальности являются нормативность, адекватность, эстетичность, полифункциональность. Даны практические советы по повышению уровня личной культуры общения.

Ключевые слова: язык специальности, культура речи, языковые нормы, правильность, логичность, содержательность, полифункциональность, кодификация языковых норм, лексикология, словообразование, стилистика, научные критерии, языковая политика, языковая система, аспекты проявления языка по специальности, качественные коммуникативные особенности культуры общения, вербальное и невербальное общение.

A. L. Starunova

Senior Lecturer, Department of Ukrainian Studies, Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture

Ukrainian professional language culture. Types and genres of professional communication

The article deals with the fact that the culture of the Ukrainian language (in a professional direction) is a section of linguistics, which studies the codification of the norms of the Ukrainian language at all levels. The accuracy, consistency, pithiness of the professional language makes his speech highly cultured, flawless and exemplary. Speaking culture is the most important condition for success in professional growth. The types and genres of the Ukrainian language are: business and lecture report, speech, rally performance, business presentation, anniversary performance. The main aspects of the manifestation of the culture of the language of the specialty is normativity, adequacy, aesthetics, polyfunctionality. Practical advice is given to improve the personal culture of communication.

Key words: language of speciality, culture of speech, language norms, correctness, consistency, content, polyfunctionality, codification of language norms, lexicology, word formation, stylistics, scientific criteria, language policy, language system, aspects of the manifestation of language in the specialty, high-quality communicative features of the culture of communication, verbal and non-verbal communication.